

**I A. ^aINVENTIO BELLICAE EXPEDITIONIS ET DEFENDENDI REGNI POLONIAE
CONTRA VIM VALIDAM TURCORUM
IN CONVENTU PETRICOVIAE DIE SANCTORUM TRIUM REGUM [6 I] 1544^a**

Sigismundus primus rex Poloniae. Jego Królewska Miłość, nasz miłościwy pan, za tym staraniem, które ma o obronie Korony^b i Królestwa swego, obaczywszy wielkie niebezpieczeństwa, które nas od możnego^c nieprzyjaciela wszego chrześcijaństwa dolegają, teraz^d najwięcej, gdy pod moc jego pograniczne państwa sąsiedzkie. Węgierskie Królestwo i Województwo Wołoskie podbite są, raczył sejm walny koronny w Piotrkowie, na Trzy Króle [6 I] położyć, na którym z jednostajnego i zgodnego zezwolenia i rady wszech stanów temu by się zabieżało, aby jakiej szkody Korona nie wzięła^e, aby nas w niegotowości^f naszej nieprzyjaciel nie zastał, a nad nadzieją naszą nas nie stłumił. My tedy, rada i^g senat Korony^h, tak duchownego jako i świeckiego stanu, pospołu i z posły ziemskimi, którym zupełna a niezamierzona moc jest od wszego rycerstwa Korony tej dana, aby radzili o rzeczach naⁱ których pospolita obrona należy^j, takiśmy sposób ku obronie pospolitej, przeciwko samemu pospolitemu tureckiemu nieprzyjacielowi i przeciwko nawałnej mocy jego należeli.

[1]. Naprzód, wedle starego zwyczaju, panowie świeccy ze wszystką szlachtą będą powinni wojenną wyprawę, każdy wedle możliwości swej największej, wedle^k statutu i przywileju^k.

[2]. Na co się też dobrowolnie poddali pospołu z swym duchowieństwem wszem^l, tak świeckich jako zakonnych kapłanów, księży arcybiskupi, biskupi, archimeditowie, władcy, aby i oni też tymże^m obyczajem według możliwości, majątności swych na wojnę wyprawiali, ale tylko przeciwko samemu tureckiemu nieprzyjacielowi gwałtownemu i nawałnemu. Tam oni sami osobami swymi wolni będą od ciągnięcia na wojnę, ale miasto siebie insze wyprawiać mają, a sami przy kościelech zostaną dla wypełnienia urzędu kapłańskiego.

[3]. W każdym mieście i miasteczku, gdzie są kupiectwa albo składy, aⁿ chocia też gdzie są legarowie, to jest inszych kupców sprawcy albo komornicy, którzy jaką majątność swą mają, którykolwiek ma majątność za tysiąc złotych, będzie winien jednego pachółka jez[d]nego obronnego^o wyprawić, a który^p nie ma majątności albo kupiec nad pięćset złotych, ten pieszego we zbroi przeciwko tureckiej nawałnej mocy wyprawi. A którzy mieszczenie albo kupcy mniej mają tych majątności w miasteczkach, ^qty będą pospołu szacowane^q, tak iż z tysiąca złotych oszacowanej majątności jezdny, a z pięci set^r pieszy będzie wyprawion. Co aby tak a nie inaczej było, opatrzać będą^s rajce^t z burmistrzem, a nad rajcami^u ci, którzy tego doglądać będą natenczas, gdy szykowanie i sprawa w mieście będzie postanowiona^v, jako wojewodowie, kasztelanowie i koronni hetmanowie. A nad tymi, które duchowni wyprawiają^w, starostowie od duchownych wybrani^x przyglądać będą. A wszakże tak, aby ci to^y starostowie koronnemu hetmanowi, według obyczaju byli posłuszni, jako insi rotmistrze bywają.

[4]. Co się to tak rozumieć ma, aby ci mieszczenie, którzy mają dobra leżące albo ruchające^z, które by droższe były niż za sto złotych, ale by nie doszły ani do tysiąca ani do pięci set złotych, ci się mają składać na wyprawienie jezdnych i pieszych. Ale którzy w miasteczkach i miasteczkach nie mają majątności leżącej i ruszającej za sto złotych, ci między sobą piętego na stego wyprawować^{aa} na wojnę będą.

[5]. Miasta, które mają gołe płaty na ratusz, ci od tysiąca złotych płatu dziesięć jezdnych, od pięci set złotych pięć jezdnych dobrze obronnych^{ab} niechaj wyprawiać.

[6]. Kmiecie, tak ^{ac}Jego Królewskiej Mości^{ac}, jako ^{ad}wszech jego^{ad} poddanych duchownych i świeckich, dwudziestego między sobą będą winni wyprawić, okrom ogrodników.

^{a-a} Tytuł zaczerpnięty z K; w B. Jagiell., ms. 6562 III kończy się on na słowie: Turcorum. ^b Brak w AgCr. ^c mocnego K.

^d ten raz K. ^e cierpiała K. ^f niegotowości jakiej K. ^g i wespolek K. ^h koronny K. ⁱ w K. ^j zależy K. ^{k-k} statutów i przywilejów K. ^l wszystkim K. ^m tym się K. ⁿ Brak w K. ^o zbrojnego K. ^p Tak w K; w AgCr. którzy. ^{q-q} Tak w K; w AgCr: pospołu będą zachowane ^r set złotych K. ^s to będą K. ^t radcze K. ^u radcami K. ^v postanowiony AgCr: ^w wyprawują K. ^x obrony K. ^y Brak w K. ^z ruszające K. ^{aa} wyprawiać K. ^{ab} zbrojnych K. ^{ac-ac} Króla Jego Mości K. ^{ad-ad} Tak w K; w AgCr błędnie: Jego Królewska Mość.

[7]. Żydowie nad ty pieniądze, które każdy rok zwykli dawać, trzy tysiące złotych monety i liczby naszej polskiej^{ae} na obronę tegoroczną mają przyłożyć. A jeśli kiedy gwałtowna potrzeba była^{af}, tymże obyczajem jako i chrześcijańscy kupcy, wedle ich majątności oszacowania, mają na wojnę żołnierze wyprawiać.

[8]. A Jego Królewska Mość raczył obiecać mieć straż pilną i pewną i chować ją ma^{ag} na granicach ku ziemi tureckiej przyległych i co napilniej będzie mogło być, rozkazać się dowiadować i przyglądać, sprawę tureką wyrozumiewając, kiedy a ku któremu miejscu moc swoją będą obracać, a wnet^{ah} nas^{ai} swe poddane pierwszymi wiciami, które mają stać i^{aj} za wtóre wici, aby byli gotowi obwieścić, a skoro pewnego co o ich do nas wtargnieniu pobaczy, wtórymi wiciami, które moc trzecich będą mieć, miejsce oznaczyć^{ak}, na które^{al} z Jego Królewską Mością pospołu^{am}, we czterech niedzielach ściągając się mamy.

[9]. Jachanie na wojnę ma być starym obyczajem w statucie opisanym, bez^{an} szkód ludzi^{an}, tak duchownych jako świeckich, aby każda rzecz płacona była wedle przywileju i konstytucyj króla Jagiella¹. Który rząd aby był w ciągnięciu trzyman, kasztelan onego powiatu, w którym ludzie ciągną, ma pilno opatrzyć według statutu, którego ma być istotne^{ao} wypełnienie we wszystkim.

[10]. Kasztelanowie powiatowi^{ap} napirwej się ruszą na miejsce w swym powiecie, które mu^{aq} naznaczą, aby się szlachta k^{ar} nim ściagała^{ar}. A tam stąd z swym kasztelanem na miejsce w ostatecznych wiciach opisane^{as} pociągną. Tam zjachawszy się, będą opatrzowani^{at} chorzy^{au}, starzy, według statutu w Bidgoszczy uchwalonego².

[11]. Ma też być opatrzono, aby ani^{av} Jego Królewska Mość, ani poddani Jego Królewskiej Mości^{av} obojga stanu zamki osadzone nie były ludźmi, którzy mają dobrą majątność, aby tam^{aw} ludzi nie ubywało. A jeśli kto dla urzędu swego musiał zostać, przecie^{ax} z swej osiadłości będzie powinien na wojnę wyprawować^{ay}.

[12]. I to też na pieczy ma być miano, aby tym rycerskim ludziom pieniędzy nie dawano, którzy z osiadłości swej osobami swymi wojnę winni służyć. Aby pod naszą chorągwią był pewny poczet ludzi, którzy by na taką wyprawę z powinowactwa mieli być popisani.

[13]. Ma też być własna chorągiew ludzi tych, którzy sami^{az} osobami swymi na wojnę jechać nie mogą, jako^{ba} są kapłani, wdowy, niedorośli, chorzy, aby oszukanie^{bb} pospolitego dobra nie było.

[14]. Synowie ziemiańscy, którzy panom^{bc} służą, nie będą mogli^{bd} ojców swych od wojny zastępować^{be}, jeśli^{bf} ojcowie ich sami nie będą móc na wojnę jechać^{bf}. Ale chceli ojciec doma zostać, syna ma^{bg} od pana onego^{bg} do domu wziąć, a z domu go na wojnę wyprawić.

[15]^{bh}. Sołtysi Jego Królewskiej Mości według statutu koronnego³ i przywilejów na wojnę pojadą.

[16]. Sołtysi duchownych i świeckich z pany swymi albo z tymi, którzy pany zastąpią, mają się wyprawiać^{bi}.

^{ae} Brak w K. ^{af} przyszła K. ^{ag} Brak w K. ^{ah} hnet K. ^{ai} na K. ^{aj} Brak w K. ^{ak} naznaczyć K. ^{al} które społem K. ^{am} Brak w K. ^{an-an} szkody ludzkiej K. ^{ao} istne K. ^{ap} powiatni K. ^{aq} jemu K. ^{ar-ar} niemu ściagnęła K. ^{as} Tak w K; w AgCr opisanych. ^{at} opatrzeni K. ^{au} W AgCr błędnie: ktorzy. ^{av-av} Jego Królewskiej Mości ani Jego Mci poddanych K. ^{aw} tak K. ^{ax} Tak w K; w AgCr. ^{ay} wyprawić K. ^{az} Brak w K. ^{ba} jako to K. ^{bb} oszukanie i zdradzenie K. ^{bc} Tak w K; w AgCr: u panów. ^{bd} Tak w K; w AgCr: móc. ^{be} zastępować przy paniech służyć K. ^{bf-bf} Tak w K; w AgCr: ojcowie sami na wojnę będą móc jechać. ^{bg-bg} Brak w AgCr. ^{bh} W K artykuł ten następuje po artykule 16. ^{bi} wyprawić K.

¹ *Edykt Władysława Jagiełły o przechodach wojsk z 1432 r., zob. St. Kutrzeba, Polskie ustawy i artykuły wojskowe, s. 1–7.*

² *Por. wyżej, nr XXIX, 1, pkt 2 — sejm walny bydgoski 1520 r.: Castellatorum facultas in conventionibus particularibus et profectione bellica.*

³ *Jest to powołanie się na Statut Kazimierza Wielkiego: De scultetis tam spiritualium quam saecularium personarum ad bellum ituris (VL, t. I, s. 5).*

[17]. Którykolwiek na wojnę winien jechać, skoro wtóre wici wynidą, które mają ^{bj}-mieć moc ostatnich^{bj}, a dowie się o miejscu i o czasie we czterech niedzielach po obwołaniu wici w powieciech, ma się postawić na miejscu zbrojnie według statutu, pod utraceniem osiadłości^{bk} swej, to jest jeśli się^{bl} zamieszka sprawowania wojennego^{bm} alias szyku.

[18]. Ma też być opatrzone, aby wedle starego obyczaju miejsce ku ściąganiu naznaczone, było opatrzone w bezpieczeństwie, na które by Jego Królewska Mość bezpiecznie z ludźmi swymi osobą swoją jechać mógł, ^{bn}-nie odstępując starego statutu i przywileja^{bn}.

[19]. O duchowne, którzy duchowny chleb mają a kapłani nie są, ma Jego Królewska Mość do Ojca papieża Świętego posłać^{bo}, by im było osobami swymi wolno na wojnę taką^{bp} jechać. A za tymże poselstwem, aby annaty uproszone były, starać się będzie raczył.

[20]. Okazowanie gotowości wszech stanów duchownych i świeckich, mieszczan i kmieci ku wyjachaniu a ku wyprawowaniu^{bq} na wojnę ma być we wszystkiej Koronie jednego dnia, to jest na dzień świętego Voicziecha blisko^{br} przyszłego [23 IV 1544], od tego świętego Voicziecha ^{bs}-co idzie^{bs} w rok. A w tym czasie gotować się. Ale którym obyczajem, a przed tym^{bt} to okazowanie^{bu} ma być, jeśli [w] województwach, jeśliż w powieciech, na sejmie blisko przyszłym, ze zwolenia^{bv} wszech stanów postanowiono ma być. A jeśli to okazowanie wypełniwszy to wszystko co się tu pisało istotnie dojdzie, potem na to okazowanie winni nie będą, aże na sejmie walnym zasię postanowią.

[21]. Gdy to okazowanie dojdzie na dzień wyżej omieniony, każdy w swym^{bw} stanie, ^{bx}-tak ci^{bx}, którzy przedsię^{by} osobami swymi, jako ci, którzy przez kogo inszego wojnę służyć będą, mają się wyprawować^{bz} według majątności swych ^{ca}-obyczajem wyżej^{ca} opisanym. A jeśli kto z duchownych tego nie uczyni, ma być karan winą, którą na synodzie postanowią, która gdy będzie od kogo^{cb} wzięta, ma być na rzeczpospolitą obrócona. A także ^{cc}-też świecki każdy^{cc} ma być karan, ^{cd}-jeśli by tego nie uczynił^{cd}, tą winą, która będzie na sejmie przyszłym postanowiona.

[22]. Ale taka wyprawa nie ma być, ani to ruszenie pospolite, ależby już pewno było, iżby cesarz turecki zrzucił^{ce} przymierze, które ^{cf}-z Królem Jego Mością ma^{cf} albo sam głową^{cg}, czego Boże uchwaj, do nas ciągnął, albo ^{ch}-mocne wojsko^{ch} do nas ludzi swych, albo też tych, którzy są pod nim, wojować ^{ci}-posłać chciał^{ci}, których^{cj} by stara powinna wojna odeprzeć nie mogła. Bo to takowe ruszenie wyżej pisane nie jest na żadnego inszego nieprzyjaciela stanowiono^{ck}, jedno na ^{cl}-samego tureckiego cesarza moc^{cl}.

[23]. Co się Wielkiego Księstwa Litewskiego dotyczy, gdy ku Jego Królewskiej Mości prośba była od wszego zebrania sejmu, rad i posłów ziemskich, aby onego państwa poddane Jego Królewska Mość przywiódł, aby też taką sprawę i gotowością^{cm} obrony pospolitej nieść byli powinni, wespołek z wojski^{cn} koronnymi przeciwko temu wyżej ^{co}-napisanemu mocnemu^{co} nieprzyjacielowi cesarzowi tureckiemu, iż wie Jego Królewska Mość, iż to jest w mocy jego, kiedy chce, ruszyć się ^{cp}-rozkazować poddanemu^{cp} Księstwa Wielkiego Litewskiego na wojnę, gdzieby^{cq} jedno im rozkazał, obiecał, iż gdy poddani Jego Królewskiej Mości koronni przeciwko tureckim mocom wyżej opisanym ^{cr}-się ruszą^{cr}, też poddani Wielkiego Księstwa Litewskiego, według przemożenia swego na toż pospolite ruszenie z nimi się zjednoczą. A wszakoż iż rady koronne i posłowie ziemscy pilnie Jego Królewską Mość o to starali, ażeby ^{cs}-k temu państwu litewskiemu^{cs} poddane przywiódł, aby oni w dzierzeniu obrony na obiedwie stronie^{ct} jedni drugim pomagając, przeciwko spólnemu przyległemu nieprzyjacielowi przy Koronie stali, a posły, którzy by na to przyzwolili, aby na pierwszy sejm posłali, rozumiejąc, iż takowe rzeczy

^{bj-bj} Tak w K; w AgCr: wici moc ostatnie. ^{bk} majątności K. ^{bl} Brak w K. ^{bm} Brak w K. ^{bn-bn} Tak w K; w AgCr: nieodstępować starego statutu i przywilejów. ^{bo} wyprowadzić K. ^{bp} Brak w K. ^{bq} wyprawianiu K. ^{br} roku blisko K. ^{bs-bs} Brak w K. ^{bt} kim K. ^{bu} W obu tekstach: okazowaniem. ^{bv} Tak w K; w AgCr: zezwolenia. ^{bw} swoim K. ^{bx-bx} Nadpisane w interlinii AgCr.

^{by} przez się K. ^{bz} wyprowadzić K. ^{ca-ca} Brak w AgCr. ^{cb} którego K. ^{cc-cc} każdy świecki K. ^{cd-cd} jeśli tego nie uczyni K.

^{ce} zrzuciwszy K. ^{cf-cf} ma z Jego Królewską Mością K. ^{cg} swą głową K. ^{ch-ch} wielkie wojsko mocne K. ^{ci-ci} posłał K.

^{cj} W obu tekstach: którym. ^{ck} Brak w K. ^{cl-cl} moc wielką wielkiego cesarza tureckiego K. ^{cm} gotowość K. ^{cn} Tak w K;

w AgCr: wojskami. ^{co-co} mianowanemu możnemu K. ^{cp-cp} rozkazać poddanym K. ^{cq} gdzieby K. ^{cr-cr} ruszyć się mają K.

^{cs-cs} ktemu państwa litewskiego K. ^{ct} strony K.

bez dołożenia^{cu} rad^{cv} Księstwa Litewskiego obiecać i stawić na państwo litewskie nie mógł, starać się u nich podjął, jakoż obiecuje^{cw}-w tym^{cw} wszelaką pilność uczynić, jakoby też ono państwo Wielkie Księstwo Litewskie na ruszenie ku spólnej wyprawie przez posły swe na blisko przyszłym sejmie przyzwoliło, mając w tym dobrą nadzieję, iż gdy się im w ich potrzebach pomoc bracką obiecuje od Korony, że oni też pomocy wedle największej możliwości swej Koronie odmawiać nie będą.

[24]. Ziemie pruskie, iż dobrowolnie się w to wdali, aby nam i Koronie przeciwko gwałtownemu nieprzyjacielowi majątnościami swymi pomagali, pośle Jego Królewska Mość kogo z rad na sejm, który w maju w Marborku będzie, aby na takież postanowienie, które się tu ten raz stało, oni też^{cx} przyzwolili. Toż^{cy} też Jego Królewska Mość obiecuje około Zatorskiego^{cz} i Oświęcimskiego Księstwa.

[25]. To postanowienie aczkolwiek tak już jest uchwalono^{da}-a wszakże^{da}, iż tu posłów litewskich, pruskich, Zatorskich i oświęcimskich nie było, których przyzwolenie acz się nam zdało być potrzebne ku zobopólnemu i odwetowanemu na taką między sobą wojenną obronę spiknieniu, postanowiono jest i od wszech Korony tej stanów przyjęto, aby te wszystkie uchwały tak opisane zawieszone były do blisko przyszłego sejmu walnego koronnego, pod tą wzmianką, iż jeśliby przerzeczonych księstw posłowie na blisko przyszły sejm zupełną mocą i z^{db} rozkazaniem posłani na się, by to ku pożytku koronnemu przyjęli, co my ludzie koronni ku ich dobremu wieść^{dc} chcemy, tedy to, co tu jest zamknięto, pieczęcią Jego Królewskiej Mości ma być zapieczętowane i potwierdzono^{dd}. A jeśli przerzeczeni posłowie na to się zezwolić^{de} nie będą chcieć, tedy te wypisane artykuły niczemnie^{df} i w żadnej możliwości mają być rozumiane. A wolno będzie inszą radę na sejmie wziąć o należących^{dg} koronnych niebezpieczeństwach^{dg}.

[26]. Jeśliby, czego Boże^{dh} uchowaj, tego lata, niżli sejm koronny dojdzie^{di}, mocnie nieprzyjacieli na Koronę ciągnął, obyczajem wyżej napisanym, tedy ta konstytucja ku obronie i odparciu, na ten rok moc mieć ma^{dj}.

Petrus^{dk} archiepiscopus Gnesnensis et episcopus Cracoviensis subscripsit, Nicolaus episcopus Wladislaviensis subscripsit, Sebastianus episcopus Posnaniensis manu propria subscripsit, Samuel episcopus Plocensis et vicecancellarius subscripsit, Ioannes episcopus Chelmensis subscripsit, Andreas episcopus Camenecensis subscripsit, Ioannes comes in Tarnow subscripsit, Petrus Kmytha comes in Vissnicz subscripsit, Ianus Liathalski comes in Lobisin subscripsit, Petrus de Sluzevo palatinus Calisiensis manu propria subscripsit, Łaski Stanislaus palatinus Siradiensis, Nicolaus Chodziński de Pothvlicze palatinus Brestensis, Ioannes de Koszcielcz palatinus Wladislaviensis etc. subscripsit.

I B. ^a-CONSTITUTIONES IN CONVENTU GENERALI PETRICOVIENSI, ANNO DOMINI 1544^a

Cum Sacra Maiestas Regia, dominus noster clementissimus, pro ea cura quam gerit, tuendi regni sui^b consideratis periculis^b, ^c-quae a potentissimo christiani nominis hoste finitimo regno, populis Ungaris et Valachis, in potestatem eius iam prope redactis, gravissima impendere videntur^c, comitia regni maiora, Petricoviae ad diem festum Epiphaniarum [16 I 1544] edixisse^d, in quibus communi consilio omnium providere^e possit, ne quid Regnum detrimenti caperet^f, neve

^{cu} dozwolenia K. ^{cv} AgCr błędnie: nad. ^{cw-cw} Brak w K. ^{cx} Brak w K. ^{cy} To K. ^{cz} Zatoru K. ^{da-da} wszakoż K. ^{db} Brak w K. ^{dc} mieć K. ^{dd} poczwierdzono K. ^{de} zwolić K. ^{df} niczemne K. ^{dg-dg} niebezpieczeństwach koronnych K. ^{dh} Panie Boże K. ^{di} będzie K. ^{dj} będzie K. ^{dk} Odtąd aż do końca K podaje na podstawie odpisu prywatnego zachowanego w Bibliotece hr. Morstinów w Krakowie, ms. nr 5.

^{a-a} Tytuł zaczerpnięty z VL; w Elementa występuje nagłówek: Descriptio consultationum in comitiis Regni.

^{b-b} consideret pericula VL. ^{c-c} Brak w VL. ^d edixit VL. ^e provideri VL. ^f pateretur VL.

nos imparatos hostis offendens, nec opinantes^g opprimeret, nos senatores et consilarii Regni Poloniae tam spirituales quam saeculares, una cum terrarum nuntiis, quibus plena et non limitata de rebus omnibus ad defensionem pertinentibus potestas fuit data, defendendi rationem ^hcontra solius Turcarum cesaris vim atque impetum^h invenimus.

[1]. Principio, pro veteri consuetudine, domini saeculares cum cunctoⁱ equestri ordine erunt obstricti expedire sese atque ad bellum instruere pro eo, ut maxime facultas tulerit cuiusque, secundum statutum et privilegia.

[2]. Quod ipsum ultro se facturos obtulerunt, una cum clero suo universo et saecularium et religiosorum sacerdotum, domini archiepiscopi, episcopi^j, archimandritae^k, wladicae, quo et ipsi ad eundem modum, prout facultas eorum^l maxime tulerit, expeditionem facere teneantur, ita tamen, ut contra solius ^mTurcarum cesaris^m vim, et non aliter expeditio haec per illos fiat, et immunitatem ipsorum personae habebuntⁿ a profectione bellica, sed aliis loco sui missis, officio suo fungantur, sacrificiis et orationibus Deum placantes.

[3]. In omnibus civitatibus et oppidis, in quibus exercetur mercatura et emporia sunt, ne factoribus quidem mercatorum exceptis, quos vulgo legarones^o vocant, neque inquilinis, qui modo facultates aliquas habeant, quisquis bona habuerit, quae mille florenis^p aestimari possint^q, teneatur unum armatum equitem expedire. Cuius vero bona sive merces quingentorum^r florenorum aestimationem non excedunt^s, is peditem armatum expediet, contra vim hanc maiorem Turcarum^t. Qui vero ex civibus et mercatoribus minus habebunt, eorum facultates in civitatibus et oppidis simul taxabunt^u et coniungent^v, ita ut ex mille florenorum bonis^w eques, ex iis vero qui^x fuerint quingentorum, pedester expediatur. Quo^y ut^z ita fiat, providebunt consules, consulibus superintendent hi, qui erunt a Maiestate Regia constituti^{aa}, quales sunt palatinus, castellanus et regni exercituum campiductor, quando erit ordinatio^{ab} exercitus. Porro iis, quos spirituales expedierint, capitanei spiritualium superintendent, ita tamen, quod regni exercituum campiductoris praeceptis more aliquorum centurionum pareant.

[4]. Quod ita intelligendum est, ut qui habent bona mobilia sive immobilia, quae pluris quam ^{ac}centum florenorum^{ac} possent aestimari, neque tamen quingentorum aut mille florenorum valorem explere queant, hi coniungantur ad expeditionem peditum et equitum. Qui vero in civitatibus et oppidis non habent bona mobilia et immobilia, quae centum florenorum aestimentur, ii obstricti sint^{ad}, e numero suo quindecimum quemque bene armatum expedire.

[5]. Civitates, quae habent nudum centum^{ae} redditum praetorii, ^{af}ei similiem^{af}, ex ^{ag}mille florenorum^{ag} redditus decem equites, ex quingentis quinque bene^{ah} armatos expediant.

[6]. Kmethones ^{ai}alias coloni^{ai} Sacrae Maiestatis Regiae et dominorum tam spiritualium quam saecularium, vigesimum ex numero suo expedire tenebuntur, exceptis hortulanis.

[7]. Iudaei ultra eam^{aj} pecuniam, quam quotannis Sacrae Maiestatis Regiae pendunt tria^{ak} milia florenorum numeri et monetae Regni Poloniae pro defensione in singulos annos numerare tenebuntur. Iudaei^{al} si quando aliqua^{am} valida expeditio fieret, ad eundem modum, ut mercatores christiani, iuxta bonorum suorum aestimationem expedire milites erunt obligati.

[8]. ^{an}Sacra Maiestas Regia dignabitur^{an} alere exploratores diligentes et certos, versus oram Turcicam^{ao} et quam poterit diligentissime, temporibus^{ap} consilia Turcarum^{aq} investigare quando et^{ar} ad quem locum vires suas convertere cogitent, atque homines suos, quoad eius fieri poterit, celerrime primis restium litteris, quae et secundarum vim habebunt, ut in procinctu sint, hortari. Ac si certius aliquid de vi atque impressione in ^{as}Regnum hoc Turcarum cognoscet^{as}, tum per alteras litteras restium, quae pro tertiis reputari debebunt, locus erit per ^{at}eandem designatus, ad quem infra^{at} quattuor hebdomadas cum Sacra Maiestate Regia convenire omnes teneantur.

^g opinatos VL. ^{h-h} eiusmodi VL. ⁱ omni VL. ^j et episcopi VL. ^k archimandritae VL. ^l ipsorum VL. ^{m-m} potentioris hostis VL. ⁿ habeant VL. ^o legerones VL. ^p florenorum VL. ^q possunt VL. ^r 500 VL. ^s excedant VL. ^t Brak w VL. ^u taxabuntur VL. ^v coniunguntur VL. ^w bonus VL. ^x quae VL. ^y Quod VL. ^z W Elementa: et ut. ^{aa} instituti VL. ^{ab} ordinandus VL. ^{ac-ac} 100 florenis VL. ^{ad} sunt VL. ^{ae} censum VL. ^{af-af} eae similiter VL. ^{ag-ag} 1000 florenis VL. ^{ah} Brak w VL. ^{ai-ai} Brak w VL. ^{aj} hanc VL. ^{ak} certa VL. ^{al} Ipsi denique Iudaei VL. ^{am} haec ^{an-an} Porro S.R.M. promittere dignata est VL. ^{ao} hostilem VL. ^{ap} tempestive VL. ^{aq} illorum VL. ^{ar} Brak w VL. ^{as-as} Regnum cognoscent VL. ^{at-at} eam designandus, ad quem intra VL.

[9]. Profectio autem ad bellum fieri debet iuxta veterem ordinationem^{au} et consuetudinem in statutis descriptam^{av}, citra damnum hominum sive spiritualium sive saecularium, ut solvantur omnia secundum pririlegia et constitutiones regis Jagielonis¹. Qui ordo ut in profectione et solutione servetur, castellanus districtus illius diligenter providebit iuxta statutum, cuius executio fieri debet in omnibus.

[10]. Castellani districtuum primi proficiscuntur ad locum, qui in illo districtu congressui erit praescriptus, ut nobilitas ad eos conveniat, quae una cum suo castellano^{aw} ad locum^{aw} qui ultimis^{ax} litteris restium designatus fuerit^{ax} convenire debebit. Ad quem^{ay} ubi convenerint, inspiciendi^{az} erunt ibidem infirmi atque^{az} senes iuxta statutum Bidgostiense².

[11]. Providebit praeterea Sacra Maiestas Regia, ut sive in illius maiestatis, sive in quocumque^{ba} spiritualium et^{bb} saecularium arcibus, ne relinquuntur hi, qui amplas habent possessiones, ne numerus eorum, qui expediendi sint, minuatur. Quod si quis ita officio^{bc} exigente, manserit, nihilominus secundum facultatem bonorum expedire teneatur.

[12]. Illud una curae Sacrae Maiestati Regiae futurum est, ut ne stipendio conducatur eos, qui cum possessionem^{bd} habeant, ad expeditionem sint^{be} obligati, et ut sub vexillo suo iustus habeatur numerus, quos in^{bf} eiusmodi expeditione conscribere tenetur^{bf}.

[13]. Proprium praeterea vexillum eorum esse debebit, qui ipsi^{bg} ad bellum personaliter^{bg} non proficiscuntur. Eius^{bh} generis sunt sacerdotes, viduae, minores, infirmi, ne fraus in republica admittatur.

[14]. Filii nobilium servientes dominis non debent loco parentum, qui valent ad expeditionem proficisci, sed si pater volet^{bi} domi manere, ^{bj} accipiat filium a domino et ex domesticis^{bj} copiis expedire tenebitur.

[15]. Sculteti Sacrae Maiestatis Regiae iuxta statutum^{bk} Regni³ et privilegia sua, ad bellum proficiscantur.

[16]. Sculteti vero saecularium et spiritualium cum dominis suis, ^{bl} aut cum iis^{bl}, qui eorum locum tenuerint, proficisci debebunt^{bm}.

[17]. Quicumque expeditionem^{bn} tenetur, simul atque restium^{bo} litteris, quae ultimarum vim habebunt, de loco atque^{bp} die certior erit factus, in spatio quattuor septimanarum^{bq} a publicatione litterarum in districtibus sistere se in loco bene armatus secundum statutum debebit, sub amissione bonorum suorum, hoc est si ordinationem exercitus neglexerint^{br}.

[18]. Factura est etiam Sacra Maiestas Regia, ut iuxta veterem consuetudinem locum destinatum suo^{bs} exercitui provideat et tutum reddat, ad quem tuto proficisci cum persona Maiestatis Suae terrae possint, non recedendo a veteri statuto et privilegio.

[19]. De spiritualibus beneficiis, qui sacerdotes actu non sunt, erit Sacrae Maiestati curae, ut apud ^{bt} Sanctissimum Dominum Nostrum^{bt} impetret, quo possint personaliter ad hoc bellum proficisci. Per eundem^{bu} nuntium annatas quoque impetrare conabitur^{bv}.

[20]^{bw}. Instructio^{bx} omnium ordinum, spiritualium et saecularium, civium et colonorum, ad profectionem expeditionis bellicae fieri debebit^{by} in universo Regno uno die, hoc est pro festo sancti Adalberti anni proxime ^{bz} sequentis millesimi quingentesimi XLV^{bz} [23 IV 1545]. Interea

^{au} ordinem VL. ^{av} descriptum VL. ^{aw-aw} Brak w VL. ^{ax-ax} restium litteris fuerit designatus VL. ^{ay} quem locum VL. ^{az-az} ibidem erunt infirmi et VL. ^{ba} quorumcunque VL. ^{bb} aut VL. ^{bc} officio suo VL. ^{bd} possessiones VL. ^{be} sunt VL. ^{bf-bf} huiusmodi executione exhibere tenentur VL. ^{bg-bg} personaliter ad bellum VL. ^{bh} cuius VL. ^{bi} vellet VL. ^{bj-bj} filium a domino recipere et ex domesticis eum VL. ^{bk} statuta VL. ^{bl-bl} Brak w VL. ^{bm} tenebuntur VL. ^{bn} ad expeditionem VL. ^{bo} alteris restium VL. ^{bp} deque VL. ^{bq} hebdomadarum VL. ^{br} neglexerit VL. ^{bs} Brak w VL. ^{bt-bt} W LV: Pontificem Romanum. ^{bu} W miejsce: eundem w VL: quem quidem. ^{bv} W VL następuje: quas ei nostri episcopi, contra concilii Basiliensis decretum pendebant. ^{bw} VL, poczynwszy od art. 20 do końca jest to tekst odrębny pod tytułem: Lustratio militum anno 1545. ^{bx} Lustratio VL. ^{by} debet VL. ^{bz-bz} insequentis 1545 VL.

¹ Por. wyżej IA, przypis 1.

² Por. wyżej IA, przypis 2.

³ Por. wyżej IA, przypis 3.

autem debent sese parare. Quomodo autem et quonam^{ca}, quibus haec lustratio fieri debeat num^{cb} in palatinibus, an in terris sive districtibus, in proximis comitiis de consensu omnium^{cc} statuatur ordinum^{cc}. Quod si lustratio haec post expletionem rerum omnium ad eam pertinentium effectum suum erit sortita, nihilominus alia vice constituenda non erit, nisi ex comitiorum decreto.

[21]. Quando lustratio haec effectum sortietur, ad diem suprascriptum, quisque ordo (tam is, qui per se, quam is, qui per alios expeditionem facere tenetur), exhibere se debet iuxta facultates suas et modum suprascriptum. Quod si quis spiritualium non fuerit^{cd}, poena in eum decernetur, quae fuerit in synodo constituta, quae cum exacta ab aliquo fuerit, in utilitatem reipublicae cedere debet. Si vero^{ce} is saecularis^{ce} fuerit, ea poena afficietur, quae in comitiis proxime futuris erit constituta. Quod ipsum de civitatibus et eorum^{cf} expeditione, similiter de expeditione colonorum intelligi volumus.

[22]. Quod Magnum Ducatum Litwaniae attinet, cum esset rogata Sacra Maiestatis Regia ab universa congregatione comitiorum, a consiliariis ac^{cg} nuntiis terrestribus, ut illius ducatus subditos suos coadduceret^{ch}, quo et ipsi ad similem ordinationem et expeditionem generalem tenerentur, una cum exercitibus Regni, adversus hunc superius nominatum^{ci} potentem hostem cesarem Turcarum^{ci}, quoniam scit^{cj} Maiestas Sua Regia^{cj} esse id in potestate sua, ut liceat illi quodocunque lubet^{ck} imperare subditis suis Magni Ducatus Litwaniae ut^{cl} ad bellum, quocunque iusserit, proficiscantur, pollicita est, quod cum Regni sui homines ad eam expeditionem contra^{cm} Turcarum cesarem^{cm} profecti fuerint, fore, ut etiam^{cn} Ducatus Magni Litwanie^{cn} homines secundum facultates suas ad eandem expeditionem cum illis se coniungant.

Quando tamen consiliarii Regni sui tam sollicite ea de re cum ea egerunt, ut eo adduceret subditos suos Ducatus sui Litwaniae, ut in suscipienda propugnatione in utramque partem uni alteros adiuvantes, contra eum hostem, qui ex aequo utrique parti vicinus est, Regno adsint et nuntios ad consentiendum in primum generalem conventum mittant, quum^{co} intelligat Sacra Maiestas Regia se nihil eiusmodi promittere aut constituere posse de Magno Ducatu Litwaniae, re ad consiliarios eius non negata^{cp}, illud in recepit^{cq}, quod omnem curam et diligentiam adhibebit^{cr}, ut etiam Ducatus Litwaniae ad hanc communem expeditionem per legatos suos ad proxima comitia mittendos consentiat, ac est bona spe, quandoquidem ab ordinibus Regni, fratrum illis promittitur subsidium, quod et ipsi, quod summum poterint, auxilium periclitanti^{cs} Regno ferre non recusabunt.

[23]. Terrae Prussiae, quoniam ultro se facturos^{ct} receperunt, ut contra vim Turcarum^{cu} facultatibus suis nobis et Regno huic deessent, mittet Sacra Maiestas Regia consiliarios suos ad comitia, quae in Maio mense Mariemburge^{cv} habebuntur, ut ordinationem, quae facta est hic, illis declararet^{cw} et ad eandem eos inducant. Hoc idem de Zathoriensibus et Osviacziniensibus^{cx} promisit.

[24]. Expeditio autem huiusmodi generalis fieri non debet, nisi certum sit et indubitatum quod Deus omen obruat^{cy} cesarem Turcarum^{cy} rupto foedere, quod cum^{cz} Sacra Maiestate Regia intercedit, aut ipsum per se in Regnum hoc impressionem facere aut ingentem vim^{da} Turcarum et aliorum^{da} populorum, qui eius imperio subsunt, ad populandum^{db} Regnum mittere velle, quibus veteri debita expeditione resisti non possit, quandoquidem expeditio^{dc} dd non contra alterius cuiusque praeterquam cesaris Turcarum^{dd} vim et potentiam de consensu omnium ordinum est decreta.

[25]. Haec ordinatio etsi ita decreta est, quia tamen nuntii Litwaniae, Prussiae, Zatoriensis et Oswiacziniensis^{de} ducatum desiderabantur a quibus consensus^{df} et reciprocum eiusmodi inter se

^{ca} coram VL. ^{cb} an VL. ^{cc-cc} ordinum statueretur VL. ^{cd} fecerit VL. ^{ce-cc} saecularis is VL. ^{cf} earum VL. ^{cg} et VL. ^{ch} eo adduceret VL. ^{ci-ci} W VL. ^{tylko}: hostem. ^{cj-cj} S.R.M. VL. ^{ck} libet VL. ^{cl} vel VL. ^{cm-cm} talem hostem VL. ^{cn-cn} Magni D.L. VL. ^{co} cum VL. ^{cp} relata VL. ^{cq} recipit VL. ^{cr} adhibeat VL. ^{cs} laboranti VL. ^{ct} facturas VL. ^{cu} hanc VL. ^{cv} Marieburgi VL. ^{cw} declarent VL. ^{cx} Oświecimen. VL. ^{cy-cy} W VL. ^{tylko}: hostem. ^{cz} ei cum VL. ^{da-da} suorum VL. ^{db} depopulandum VL. ^{dc} eiusmodi expeditio VL. ^{dd-dd} contra extremam VL. ^{de} Oświecimen. VL. ^{df} consensus ad mutuam VL.

publice^{dg} defensionis coniunctionem videbatur necessarium^{dh}, statutum est ab^{di} omnibus Regni ordinibus receptum, ut haec omnia ita conscripta et conclusa suspensa ad proximum Regni conventum maneat, hac adiecta conditione, ut si istorum supra expressorum ducatu nuntii ad conventum Regni futurum cum pleno mandato missi, ea in suos pro utilitate Regni receperunt^{dj}, quae regnicolae sustinere ad illorum commodum volunt tamen^{dk}, quae sunt conclusa, sigillo Maiestatis Regiae communiantur et confirmantur omnia. Sin minus, abrogata omnia et nullius roboris esse censeantur^{dl}.

[26]. Quod^{dm} si vero, quod Deus auferat, hoc anno, antequam alia comitia habeantur, magna vi^{dn} in Regnum^{dn} hostis impetum faceret modo suprascripto aggrediatur^{do}, tum haec constitutio ad defensionem Regni et ad resistendum hosti robur habere debet.

Quibus^{dp} quidem constitutionibus infrascripti domini consilarii, manibus suis propriis subscripserunt. Petrus archiepiscopus Gnesnensis et episcopus Cracoviensis, Nicolaus Vladislaviensis, Sebastianus Posnaniensis, Samuel Plocensis et vicecancellarius, Ioannes Chelmensis episcopi, necnon Ioannes comes in Tarnow castellanus Cracoviensis, Ianussius comes in Łabisin Posnaniensis, Petrus de Służewo Calissiensis, Stanislaus Łaski Siradiensis, Nicolaus Chodziewski de Potulice Brestensis, Ioannes de Kościelec Inowladislaviensis palatinus, Spitek de Tarnow thesaurarius et ceteri dignitarii et officiales.

II. LITTERAE UNIVERSALES CONTRIBUTIONIS DUCILLORUM

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae etc. Universis et singulis ecclesiasticis et saecularibus et consiliariis ceterisque subditis nostris quibuscumque tam terrestribus quam civitatibus et oppidorum honoribus et officiis insignitis ad quorum notitiam hae nostrae pervenerint litterae, ubilibet in regno et dominis nostris consistentibus sincere nobis et fidelibus dilectis gratiam nostram regiam. Reverendissimi et reverendi in Christo patres, magnifici, generosi, nobiles, famati et providi, sincere et fideles nobis dilecti.

[1]. Cum regnum hoc nostrum undequam iam cinctum infidelibus, neque satis tutum sit ab eorum incursionibus, pro officio nostro providere cupientes, ne quid detrimentum capiat, quandoquidem absque pecunia miles conscribi non potest, qui fines ditionum nostrarum tueatur de consensu et voluntate omnium regni nostri ordinum, consiliarium nostrorum, tam spiritualium quam saecularium et nuntiorum terrestrium in comitiis maioribus Piotrkowiensis congregatorum conficiendae pecuniae rationem eiusmodi invidemus et constituimus. Quandoquidem continuos iam annos aliquot defensionem regni solus colonos sustinuit, visum est nobis eum hoc onere levare et unicam ducillorum contributionem, *czopowe* dictam, in hunc modo constituere, quae inchoari debet a festo Pentecostes proxima^a anni millesimi quingentesimi quadragesimi quarti^a [1 VI 1544], et continuari per integram annum ad aliud festum Pentecostes anni millesimi quingentesimi quadragesimi quinti [24 V 1545]. Exigetur autem ac exigi et exsolvi debebit eadem ipsa contributio ducillorum modo infrascripto.

[2]. Ut quilibet fuerit aestimatum et venditum aut ad propinandum datum unum quodque vas seu summa cerevisiae, ex quibuscumque ea fuerit cocta braseis, sive civium et dominorum spiritualium et saecularium sive ex molendinis provenientium, a singulis grossis singuli denari exigi et in manus exactoris fideliter solvi et pendi debebunt.

[3]. Exactores autem et custodes exactionis eiusmodi seu contributionis, tam in civitatibus seu oppidis, quam in villis nostris et subditorum nostrorum omnium spiritualium et saecularium, iuxta

^{dg} bellice VL. ^{dh} necessarius VL. ^{di} et ab VL. ^{dj} receperint VL. ^{dk} tum VL. ^{dl} W VL *następuje*: et sit liberum aliud in conventu consilium de imminentibus periculis capere. ^{dm} Brak w VL. ^{dn} Brak w VL. ^{do} Brak w VL. ^{dp} Tekstu tego, aż do końca zapiski (analogicznego do I A, pkt 26), brak w AgCr.

^{a-a} W rękopisie skreślono.